

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ БИЗНЕС ЖОҒАРЫ МЕКТЕБІ
ЭКОНОМИКА КАФЕДРАСЫ

***КӘСІПШОРЫННЫҢ
АЙНАЛЫМ ҚҰРАЛДАРЫ***

Андабаева Гульмира Кенжегалиевна

1

Айналым қорлар
түсінігі мен олардың
құрамы

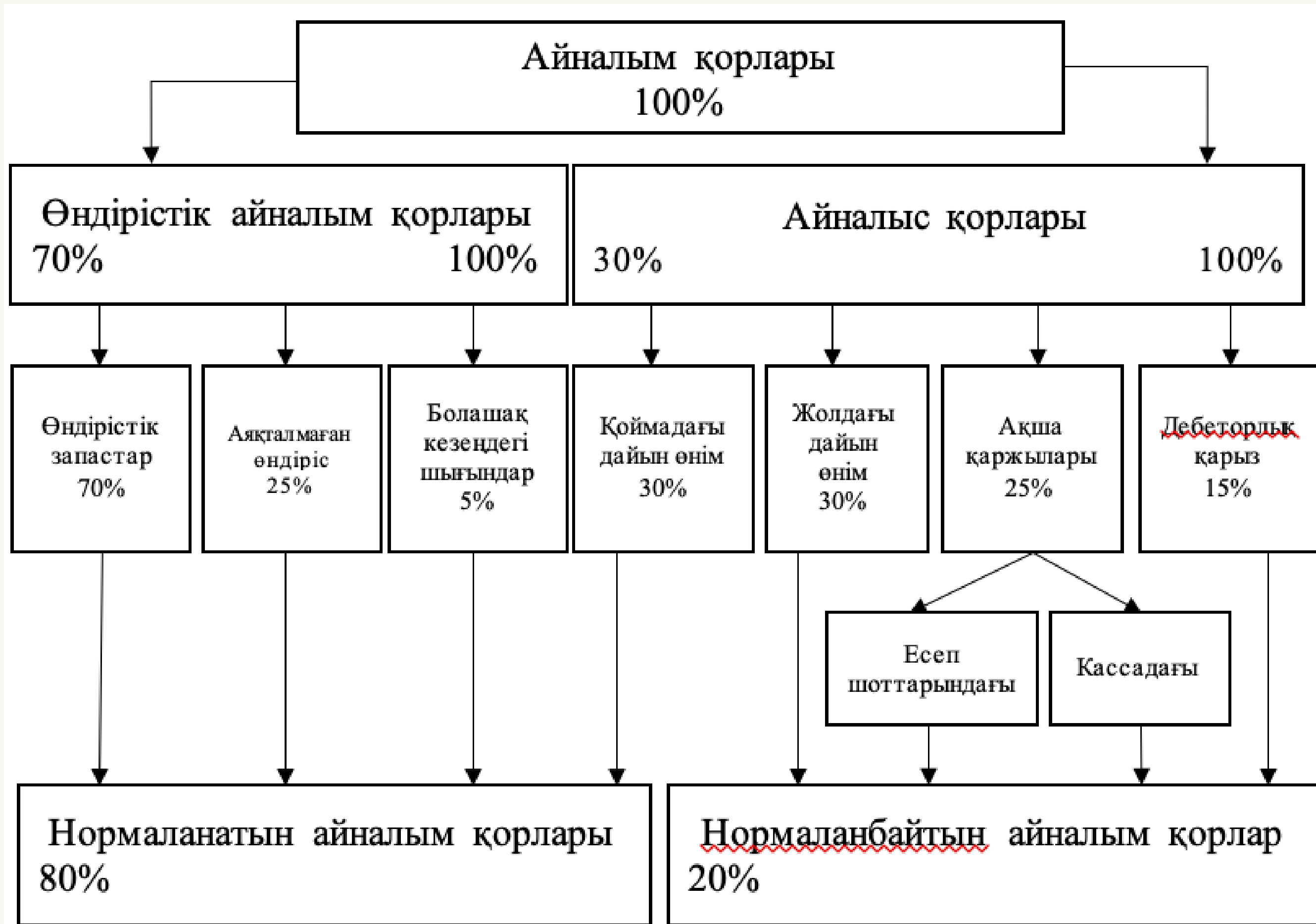
3

2

Айналым қорларын
пайдалану тиімділігінің
көрсеткіштері

Айналым құралдар 1 *түсінігі мен* *олардың құрамы*

Айналым құралдар – құндық түрдегі өндірістік айналым қорлары мен айналыс қорлары жиынтығын сипаттайтын активтер, кәсіпорын мүлігінің бір бөлігі. Бұл өндірістегі, қоймалардағы өндірістік қорларды жинақтау, жабдықтаушылармен, бюджетпен есеп айырысу, еңбек ақыны төлеу үшін кәсіпорынға қажетті ақша қаржылары.

Кәсіпорынның айналым құралдарының құрамы

Айналым құралдары – өндіріс үрдісінің міндетті элементі, өнімнің өзіндік құнының негізгі бөлігі. Өнім бірлігіне шаққандағы шикізат, материалдар, жанармай мен энергия шығындары аз болған сайын, оның өндірісіне шығындалатын еңбек үнемді шығындалады, соншалықты өнімнің құны да төмен болады.

Кәсіпорынның өндірістік айналым құралдары өндірістік қорлардың бір бөлігі негізгі өндірістік қорлардан ерекшелігі әрбір өндірістік циклда шығындалатын және өз құнын еңбек өніміне толықтай және бірден аударатын еңбек үрдісіндегі мүлдіктік элементтер.

Кәсіпорынның өндірістік айналым құралдары екі топтан тұрады:

- **Өндірістік запастардағы айналым құралдары (өндірістік запастар);**

- **Өндірістегі айналым құралдары: аяқталмаған өндіріс және өзгері өндірген жартылай фабрикаттар; болашақ кезең шығындары.**

Өндірістік запастардағы айналым құралдары
(өндірістік запастар) – еңбек құралдары мен ішінара еңбек заты ретінде пайдаланылатын, өндірістік процеске еңбеген және қоймалық запастар түріндегі өндірістің заттық құралдары:

- **Шикізат** – кәсіпорында материалдарға айналу үшін еңбек шығындарын қажет ететін материалдық ресурстар;
- **Негізгі материалдар** – өндірісте дайын өнімді өндіруге қажетті дайын бөлшектерге айналу үшін еңбек шығындарын қажет ететін өнім;
- **Сатып алынған жартылай фабрикаттар** – алдын ала өңдеуден өткен еңбек құралдары, бірақ осы кәсіпорында дайын өнімге айналу үшін қосымша еңбек шығындарын қажет етеді;

- *Өнімнің құрамдас бөліктері* – басқа кәсіпорындардан алынған және өндіріс процесінің құрастыру сатысы нәтижесінде алынатын түпкілікті өнім;
- *Қосалқы материалдар* – дайын өнімге тікелей кірмейді, бірақ оны жасауға қатысады немесе дайын өнімге белгілі бір қасиеттерді беру үшін өндіріс процесінде қолданылады. Олар өндіріс процесін жеңілдету үшін, еңбек құралдарын дұрыс пайдалану үшін, оларға техникалық қызмет көрсету үшін қолданылады:
- *Жанармай;*
- *Қосалқы бөлшектер* – негізгі қорларды жөндеу үшін қолданылатын еңбек құралдары;
- *Сыртқы ыдысы* (тара);
- *Бір жылдан аз уақыт қызмет ететін қымбат заттар, арнайы және біркелкі киім, арнайы аяқ киім, арнайы құралдар мен құрылғылар.*

Өндірістегі айналым құралдары – бұл өндірістік процесстің әртүрлі кезеңдерінде болатын еңбек құралдарының жиынтығы. Оларға жататындар:

Аяқталмаған өндіріс – берілген өндірістік бөлімшеде аяқталмаған және сол бөлімшеде аяқтауды қажет ететін еңбек құралдары;

Өздері өндірген жартылай фабрикаттар –
өндірістік үрдіске түскен еңбек құралдары:
материалдар, бөлшектер, бұйымдар, дайындық
немесе жинау үрдісіндегі кәсіпорынның бір цехында
өндірісі толықтай аяқталып, сол кәсіпорынның
басқа цехында немесе басқа кәсіпорында тағы да
өңделетін еңбек құралдары;

Болашақтағы шығындар – сол кезеңде жүзеге асырылатын, бірақ болашақ кезеңдегі өнімге жататын, жаңа өнімді дайындау, оны игеру шығындарын қамтитын айналым құралдарының мүлкі емес элементтері. Мысалы, бұйымның жаңа түрінің технологиясын дайындау және оны жасақтау, құрастыру шығындары, қондырғылар орнын ауыстыру шығындары және т.б. жатады.

Айналыс құралдары айналым аясын қамтамасыз етеді, жаңа өнімдердің (қызметтердің) құнын қалыптастырумен тікелей байланысты емес, бірақ бұрыннан қалыптасқан құнды тасымалдаушылары болып табылады, оған жататындар:

Дайын өнім – өндіріс процесімен толықтай аяқталған кәсіпорын қоймасына тапсырылған, одан өткізуге дайындалып, құжаттары реттеледі;

Ақша қаржылары – кәсіпорын кассасындағы,
банктегі кәсіпорын есеп шотындағы ақша
қаржылары, қысқа мерзімді қаржы салымдары;

Дебиторлық қарыз – кәсіпорынға басқа заңды және жеке тұлғалардың қайтару керек қаржы құралдарының жиынтығы. Дебиторлық берешек ұйымның активі болып табылады.

**Нормалаудың көлеміне сәйкес айналым
құралдары нормаланатын және
нормаланбайтын айналым құралдар деп
бөлінеді:**

- **Нормаланатын айналым құралдары– өндірістік айналым құралдары мен қоймадағы дайын өнім жатады.**

- **Нормаланбайтын айналым құралдар– тиелген, бірақ сатып алушымен төленбеген өнім, кәсіпорынның қолма-қолақша қаржылары, дебиторлық қарыз жатады.**

Айналым құралдары өндірістік процесіте айналым жасап,
натуралды-материалдық формасын өзгертеді,
сондықтан да осындай атау алған. Әдетте бұл айналым
бір өндірістік циклда жүзеге асырылады, оның барысында
айналым қаражаттары өз құнын жаңадан құрылған
өнімнің құнына толығымен аударады.

Айналым құралдры
өз қозғалысында
тізбектеу
жүргізілетін үш
кезеңді өтеді:
ақшалай,
өндірістік, және
тауарлық

Сурет – Айналым
құраларының қозғалысы

Айналым құралдарының айналымындағы ақшалай кезең дайындық кезеңі болып табылады. Бұл кезең айналыс сферасында жүзеге асады, онда қаражаттар өндірістік запастарға айналады.

Өндірістік кезең – бұл өндіріс процесі. Бұл кезеңде жасалған өнімдердің құны алдын ала төленеді, яғни олардың көлемі пайдаланылған өндірістік запастар құнына тең болады. Айналымның өндірістік кезеңі дайын өнім түрін шығарумен аяқталады, одан кейін өнімді өткізу кезеңі басталады. Айналыс қорлары тауар айналымы процесін жүргізумен байланысты, олар құнын белгілеуге қатыспайды, бірақ оның тасымалдаушысы болып табылады.

Айналымның тауарлық кезеңінде де еңбек өнімі (дайын өнім) өндірістік кезеңдегідей алдын ала төленеді. Өндірістік өнім құны тауарлық нысаннан ақшалай нысанға өзгергеннен кейін ғана алдын ала төленген капитал өнімді өткізуден түскен түсім есебінен қалпына келтіріледі.

Айналымның үшінші кезеңіндегі айналым құралдарының қабылдайтын ақшалай нысаны айналымның бастапқы кезеңі болып табылады. Айналым құралдары бір уақытта өндірістің барлық кезеңдерінде және барлық нысандарында болады, бұл кәсіпорынның үздіксіз жұмысын қамтамасыз етеді

Сурет 3– Айналым қорларының айналымы

Айналым құралдарын пайдалану тиімділігінің көрсеткіштері

2

Айналым құралдары қалыптасу көздері бойынша жеке меншік және қарызға алынған деп бөлінеді. Жеке меншік айналым құралдары – кәсіпорын иесіндегі және жеке меншік ресурстардың (пайда) есебінен қалыптасатын қаржылары.

Қарызға алынған айналым құралдары – банк несиелері, несиелік қарыздар (коммерциялық несие) және басқа да пассивтер.

Кәсіпорынның тиімді жұмыс жасауы үшін айналым құралдарына деген қажеттілікті дұрыс анықтау керек. Ұйымның тиімді жұмыс жасауы үшін қажетті айналым құралдарының экономикалық жағынан түсініктемесі бар мөлшерін анықтау үрдісі айналым құралдарын нормалау деп атайды.

Өндірістік құралдардағы, аяқталмаған өндірістегі, болашақ кезең шығындарындағы, фирма қоймаларындағы дайын өнім қалдықтарындағы айналым қорлары нормаланады, оларды нормаланатын айналым құралдары деп атайды. Айналым құралдарының қалған элементтерін нормаланбайтын деп атайды.

Айналым құралдарының нормалары – кәсіпорынның тауарлы-материалдық құндылықтардың ең аз қорларын сипаттайды және қор күндерімен, бөлшектер қорының нормасымен есептелінеді. Айналым құралдарының нормативтері – айналым қорларының нормасын осы норма көрсетілген көрсеткішке көбейту арқылы анықталады және құндық көрсеткішпен сипатталады.

Айналым
құралдарын
нормалау (Нақ)
келесі
қосындыларды
қарастырады

$$N_{aq} = N_{oz} + N_{ao} + N_{do}, \quad (4.1)$$

мұндағы	N_{oz}	–	өндірістік қорлар нормативі;
	N_{ao}	–	аяқталмаған өндіріс нормативі;
	N_{do}	–	дайын өнім қорларының нормативі.

Кәсіпорынның айналым құралдарын тиімді пайдалануын үш негізгі көрсеткіш арқылы сипаттауға болады.

Айналымдылық коэффициенті - өткізілген өнім көлемінің кәсіпорындағы айналым құралдарының орташа қалдығына бөлу арқылы анықталады

$$K_a = Q_{\text{өтк}} / AK_{\text{орт.қалд}},$$

(4.2)

мұндағы	K_a	–	айналым қорларының айналымдылық коэффициенті, айналым;
	$Q_{\text{өтк}}$	–	өткізілген өнім көлемі, теңге;
	$AK_{\text{орт.қал}}$	–	айналым қорларының орташа қалдығы, теңге.

Айналымдылық коэффициенті нақты кезең ішінде (жыл, квартал) кәсіпорынның айналым құралдарының жүзеге асыратын айналымдар санын сипаттайды немесе 1 теңге айналым құралдарына шаққандағы өткізілген өнім көлемін көрсетеді.

Айналым
құралдарын
толықтай
жабдықтау
коэффициенті
айналым
құралдарының
коэффициентіне
кері көрсеткіш, 1
теңге өткізілген
өнімге
шығындалатын
айналым
құралдарын
сипаттайды

$$K_{\text{ж}} = AK_{\text{орт.қалд.}} / Q_{\text{өтк.}}$$

(4.3)

мұндағы	$K_{\text{ж}}$	–	айналым қорларының жабдықтау коэффициенті.
---------	----------------	---	--

Бір айналым
ұзақтығы
кезеңдегі күндер
санының
айналымдылық
коэффициентіне
қатынасымен
анықталады

$$T = K / K_a,$$

(4.4)

мұндағы	K	–	кезеңдегі күндер саны (360, 90).
---------	---	---	----------------------------------

Айналым құралдарының айналым ұзақтығы аз болса, олардың санын
немесе сол өткізілген өнім көлемінде жүргізілетін айналымдар саны көп болған сайын, соншалықты айналым
қорларын аз қажет етеді, және толықтай айналымды тез
жүргізеді, сонымен олар тиімді пайдаланылады.

Назарларыңызға рахмет

Телефон нөмері
8 (701) 320 -37-24

E-mail
andabayeva.gulmira@kaznu.kz